

دکتر مسعود تقوایی

صفر قائد رحمتی

دانشگاه اصفهان

تحلیل شاخص‌های توسعه‌ی فرهنگی استان‌های کشور

چکیده

کاهش نابرابری در بهره‌مندی از منابع، دست‌آوردها و امکانات جامعه، یکی از مهم‌ترین معیارهای اساسی توسعه به شمار می‌رود. مفهوم توسعه علاوه بر رشد در همه جهات، توزیع متعادل را نیز در بر می‌گیرد. هدف این مقاله اندازه‌گیری و ارزشیابی شاخص‌های توسعه‌ی فرهنگی و نشان دادن سطوح توسعه‌ی استان‌ها از نظر بهره‌مندی فضاها و امکانات فرهنگی است. روش بررسی به دو صورت مقایسه‌ی تک متغیری (موردی) و مقایسه‌ی کل متغیرها (عمومی) است. با توجه به این که آمارهای عمومی در قالب تقسیمات سیاسی کشور تولید می‌شود، اساس انتخاب محدوده و واحد مطالعه/استان می‌باشد. نوع تحقیق کاربردی و روش آن تحلیل مقایسه‌ای است. در این نوشتار با استفاده از تکنیک‌های آماری، به شاخص‌سازی فضاها و امکانات فرهنگی در استان‌های کشور پرداخته شده و از سرانه‌ها، شاخص Z استاندارد، تحلیل عاملی و دیگر تکنیک‌های آماری، مورد بهره‌برداری قرار گرفته است.

نتایج حاصل از پژوهش، بیانگر آن است که بین استان‌های کشور از نظر بهره‌مندی از فضاها و امکانات فرهنگی تفاوت چشمگیری وجود دارد. در این بین، استان تهران به عنوان تنها استان بسیار توسعه یافته و استان‌های ایلام، بوشهر، چهارمحال و بختیاری، زنجان، سمنان، سیستان و بلوچستان، قزوین، کهگیلویه و بویراحمد، گلستان، هرمزگان به عنوان استان‌های بسیار محروم شناخته شده‌اند.

واژه‌های کلیدی: توسعه‌ی فرهنگی، شاخص‌های توسعه، نابرابری‌های فضایی، توزیع متعادل، سرانه، شاخص Z استاندارد، تحلیل عاملی.

۱. درآمد

۱-۱. مسأله‌ی پژوهش

فرهنگ، پایه‌ی رفتارهای انسانی به شمار می‌رود و بخش قابل توجهی از رفتارهای اقتصادی نیز بر این بنیان استوار است. توسعه‌ی اقتصادی که مستلزم انجام رفتارهای خاص و ویژه در زمینه‌های مختلف زندگی انسانی است، به فرهنگ و باورهای فرهنگی وابستگی بسیار زیادی دارد. از اینجاست که در تمثیل درخت توسعه‌ی اقتصادی، ریشه‌ی این درخت همان باورهای فرهنگی است (عظیمی، ۱۳۸۳: ۱۸۳). اندیشه‌ی توسعه‌ی فرهنگی به عنوان موضوع سیاست ملی، به‌ویژه در چارچوب نظام سازمان ملل، از حدود سال ۱۹۵۰ قوت گرفته و رواج یافت. طی دهه‌ی ۶۰-۱۹۵۰ که به ده ساله‌ی اول توسعه شهرت یافته است، تحوّل پر معنایی روی داد و مفهوم توسعه، گسترش، تنوع و عمق یافت. در دهه‌ی ۷۰-۱۹۶۰ در کشورهای اروپایی مفاهیم و اصطلاحات جدیدی در عرصه‌ی فرهنگ وضع و به تدریج مرسوم شد که از مهم‌ترین آنها «توسعه فرهنگی و سیاست فرهنگی» است (پاپلی یزدی و رجی سناجردی، ۱۳۸۲: ۲۴).

به نظر مایکل تودارو با برقراری تعادل مناسب بین امکانات اقتصادی شهر و روستا و نیز ایجاد شرایط مناسب برای مشارکت وسیع مردم کشورهای در حال توسعه، می‌توان گام بزرگی را در جهت تحقق معنای حقیقی توسعه برداشت (تودارو، ۱۳۶۸: ۴۵). به طور کلی در اغلب کشورهای جهان سوم، بیش از کشورهای توسعه یافته، قدرت سیاسی در دست گروهی محدود متمرکز است. تمرکز قدرت سیاسی نیز در بسیاری موارد، توأم با قدرت اقتصادی است (روزبهان، ۱۳۷۸: ۴۳). مسأله‌ی این مقاله از این جا ناشی می‌شود که تمرکز قدرت سیاسی و اقتصادی باعث تمرکز امکانات و فضاهای فرهنگی در برخی از استان‌ها شده است و تعداد بسیار زیادی از استان‌های دیگر از امکانات و فضاهای فرهنگی محروم‌اند، این بدان معناست که از پتانسیل‌های موجود آنها نیز استفاده نمی‌شود. توزیع متعادل فقط به معنای دادن امکانات و فضاهای فرهنگی نیست، بلکه معنای وسیع‌تر آن استفاده از توان بالقوه‌ی استان‌های محروم نیز هست، چرا که به هر جهت برخی از استانها توان بالقوه‌ی فرهنگی را دارند که تاکنون از آنها استفاده نشده است و این عدم استفاده خود به معنای عدم تعادل است.

۱-۲. اهمیت پژوهش

توجه به رهیافت تعادل و توازن منطقه‌ای، کاهش ناهمگونی و نابرابریهای منطقه‌ای و بخشی، سیاستگذاری و برنامه‌ریزی منطقه‌ای برای توزیع هدف‌هایی که بر حسب ویژگی‌های ساختاری، امکانات و محدودیت‌های هر منطقه تغییر می‌کنند، مستلزم مطالعه و شناخت اهمیت خصوصیات هر منطقه با توجه به جایگاه آن در کل سیستم منطقه‌ای می‌باشد. علمای توسعه شکاف عظیم درآمدی بین طبقات پایین و بالای جامعه در کشورهای در حال توسعه را نه تنها به عنوان یک مزیت اقتصادی نمی‌دانند، بلکه آن را مانعی بر سر راه رشد و توسعه اقتصادی ذکر می‌کنند (روزبهان، ۱۳۷۸: ۴۳) و استفاده نکردن از ظرفیت‌ها و توان‌های هر منطقه را بی‌عدالتی می‌دانند و بدین جهت فقر باید به عنوان محرومیت از قابلیت‌های اساسی تعریف شود، نه فقط کمبود درآمد که معیار متعارف استاندارد برای شناسایی فقر است (سن، ۱۹۹۸: ۱۰۷).

درک و شناخت بهتر میزان توسعه یافتگی استان‌های کشور نسبت به یکدیگر، نه تنها باعث توجه خاص از نظر اقتصادی به آنها می‌شود، بلکه موجب شناخت نقاط قوت و ضعف، توان‌ها و کمبودهای آنها و در نهایت موجب توفیق برنامه‌ریزی منطقه‌ای می‌شود.

۱-۳. روش پژوهش

در این پژوهش، استان‌های مختلف کشور از نظر شاخص‌های فرهنگی، مورد بررسی و مقایسه قرار می‌گیرند و از نظر سطح توسعه یافتگی از شاخص‌های یاد شده، رتبه بندی می‌شوند. فرایند تجزیه و تحلیل آماری داده‌های مورد بررسی پژوهش براساس روش «تحلیل عاملی» می‌باشد، که دوازده شاخص به روش پیشرفته‌ی آماری به دو عامل کاهش یافته است و به صورت ترکیبی در عوامل معنی‌دار ارایه گردیده است. درصد سهم هر عامل نیز در توسعه فرهنگی مشخص شده است.

۱-۴. اهداف پژوهش

اهداف تحقیق بررسی تفاوت‌ها و نابرابری‌ها بین استان‌های مختلف از نظر وضعیت و سطح برخورداری از شاخص‌های فرهنگی و رتبه بندی استان‌ها از نظر میزان برخورداری از شاخص‌های یاد شده است، تا در قالب برنامه‌ریزی توسعه‌ی منطقه‌ای و از طریق تعیین درجه‌ی توسعه نیافتگی، تصویر روشن و شفافی از امکانات و

خدمات فرهنگی مذکور در استان‌ها ارائه گردد و به این ترتیب گامی در جهت هدایت پتانسیل‌های توسعه‌ی کشور جهت بهبود وضعیت فرهنگی آنها برداشته شود.

۱-۵. قلمرو پژوهش

قلمرو مکانی پژوهش استان‌های کشور و قلمرو زمانی پژوهش برگرفته از طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور و آمار سازمان آمار کشور (سال ۸۳-۱۳۸۲) می باشد.

۲. دیدگاه‌ها و نظریات

۲-۱. توسعه و توسعه نیافتگی

در توسعه‌ی اقتصادی متغیرها از نظر کیفی مدنظر هستند، توسعه در واقع تغییرات کیفی یک جامعه را بیان می کند که می تواند در رشد اقتصادی تبلور یابد (خطیب، ۱۳۷۳: ۱۶). توسعه تنها یک پدیده‌ی اقتصادی نیست، بلکه فرایندی چند بعدی است که شامل سازماندهی مجدد و جهت دهی اقتصاد و سیستم‌های اجتماعی است. همچنین به دنبال افزایش در آمد و بازدهی جامعه است. توسعه اصولاً شامل تغییرات بنیادی در ساختارهای سازمان‌ها، جوامع و مدیریت‌هاست. به همان نحو تغییرات در دیدگاه مردم و در برخی موارد سنت‌ها و عقاید نیز هست (Streeten, 1999, p:56). توسعه‌ی فرهنگی نیز به دنبال توسعه‌ی اقتصادی است، بدون توسعه‌ی اقتصادی، توسعه‌ی فرهنگی اتفاق نمی افتد و بدون توسعه‌ی فرهنگی، توسعه‌ی اقتصادی به حد کمال خود نمی‌رسد.

توسعه با کالاهای مادی آغاز نمی شود، با آدمیان و تربیت آنها، با سازمان و با انضباط آغاز می‌شود. بدون این سه، همه‌ی منابع پنهان و دست نخورده باقی می‌ماند (شوماخر، ۱۳۶۵: ۱۳۱). توسعه به دلیل این که دستاورد انسان محسوب می‌شود، در محتوا و نمود دارای مختصات فرهنگی است و بر تحول ارگانیک دلالت دارد. هدف از توسعه، دستیابی فزاینده‌ی انسان به ارزش‌های فرهنگی است (پاپلی یزدی، ۱۳۸۱: ۳۷).

مفهوم توسعه‌ی انسانی، به مراتب گسترده تر و فراتر از مفاهیم قراردادی توسعه‌ی اقتصادی است، زیرا الگوهای رشد اقتصادی عموماً با گسترش ¹GNP اندازه گیری می شوند تا بهبود کیفیت و سطح زندگی انسان.

1. Gross National Product

در سال ۱۹۹۰ نخستین گزارش توسعه‌ی انسانی توسط UNDP (برنامه‌ی توسعه‌ی سازمان ملل) به منظور اندازه‌گیری توسعه ارائه گردید. این گزارش اصولاً برای شفاف نمودن نقاط قوت و ضعف کشورهای در حال توسعه و برای استفاده برنامه ریزان، دولت‌مردان و محققان بود. شاخص معرفی شده در این گزارش عبارت بود از شاخص توسعه‌ی انسانی^۱ HDI که برای اندازه‌گیری وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورها بود. شاخص HDI طی سال‌های ۱۹۹۰ به این سو، چه به لحاظ روش شناسی و چه از بعد داده‌ها و آمار مورد استفاده، دستخوش تغییرات و تعدیل‌های متعددی بوده است. از جمله‌ی این تعدیل‌ها می‌توان به تعدیل شاخص توسعه‌ی انسانی بر حسب چگونگی توزیع درآمد و نابرابری‌های داخلی کشورها اشاره کرد (اکبری، ۱۳۷۸: ۱۷). غیر از شاخص ترکیبی توسعه، شاخص‌های ترکیبی دیگری نیز ایجاد شده است، که مهم‌ترین آنها، شاخص کیفیت فیزیکی زندگی است. در ساختن این شاخص از سه مؤلفه‌ی امید به زندگی در یک سالگی، مرگ و میر نوزادان و باسوادی استفاده شده است.

به طور کلی هدف از توسعه، بهبود شرایط کلی زندگی مردم است. در هر کشوری اقشار خاصی از مردم هستند که وضعیت زندگی‌شان به مراتب بهتر از دیگران است. از این رو توسعه باید بیشترین توجه خود را به کسانی معطوف دارد که سطح زندگی‌شان مطلوب نیست.

۲-۲. سیستم‌های شهری در جریان توسعه

در دنیای پیشرفته، پایداری توسعه‌ی اقتصادی- اجتماعی کشورها عمدتاً به بازتاب سریع برنامه‌ریزی‌هایی است که وابسته به تغییرات داخلی و خارجی است (Junus sova, 2005: 1). از تقسیم کار اجتماعی، شهرهای بزرگتر شبکه با تمرکز طبقات اقتصادی و اجتماعی فوقانی جامعه و جذب و تمرکز مازاد بیشتر، درآمد سرانه‌ی بالاتری را به خود اختصاص می‌دهند و از این رو قدرت فرماندهی خود را بر شهرهای پایین تر اعمال می‌کنند. این تسلط از طریق تمرکز خدمات و کارکردهای تخصصی بالاتر تکمیل می‌شود. تمرکز خدمات، سرمایه و اطلاعات، شهرهای مسلط را به کانون جریان‌های همگرایی تبدیل می‌کند، که بدین ترتیب باز هم بر قدرت و اهمیت آنها افزوده می‌شود (عظیمی، ۱۳۸۱: ۵۳). در جریان توسعه‌ی کلاشهرها از حیث تمرکز ثروت و سرمایه سهم عمده‌ای دارند. این سهم عمدتاً به نفع کلاشهرها و به ضرر شهرهای میانی و کوچک است. کلاشهرها

1. Human Development Index

با جریان جهانی شدن حرکت می‌کنند و انسان‌ها را به همدیگر نزدیک می‌کنند و بدین سبب جریان کالا، خدمات و عقاید را افزایش می‌دهند، در آسیا، در سال ۱۹۸۰، سه کلانشهر وجود داشته، در سال ۲۰۰۲، دوازده کلانشهر و در سال ۲۰۱۵ به هجده کلانشهر خواهد رسید (Toepfer, 2002:1). سیستم شهری نمایشی است از یک چارچوب که در آن همه سکونتگاه‌های شهری سازماندهی شده و در تعامل با همدیگر هستند. هر کدام از این سکونتگاه‌ها بر اساس اندازه و کارکرد خود مورد توجه‌اند (Faisal, 2003:1). علت عمده‌ی برهم زدن نظم سیستمی شهرها تمرکزهای اقتصادی، ساختاری، فرهنگی و... است، که در کلانشهرها وجود دارد و آنها را به قطب‌های رشد تبدیل می‌کند و سایر شهرها را به پیرامون می‌کشاند.

جدول ۱- زمان، مکان، شهر و برنامه ریزی شهری در طول سه موج شهری.

شاخص	موج کشاورزی	موج صنعتی	موج اطلاعات
زمان	ثابت	پویا	فشرده
مکان	جغرافیای طبیعی	جغرافیای اقتصادی	جغرافیای اطلاعات
شهر	شهرهای کوچک و متوسط	مادرشهر	شهرهای اطلاعاتی (تله سیتی)
برنامه ریزی شهری	برنامه‌ریزی فیزیکی (کالبدی)	برنامه‌ریزی استراتژیک	برنامه‌ریزی پایدار، مداوم و همراه با حق انتخاب نامحدود

Source: Youssef, 2000

۳. بررسی و تحلیل شاخص‌های فرهنگی استان‌های کشور

جهت بررسی توسعه فرهنگی استان‌های کشور، در این پژوهش دوازده شاخص عمده‌ی فرهنگی؛ مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

۳-۱. معرفی شاخص‌های مورد مطالعه

شاخص‌های مورد مطالعه شامل: تعداد خبرگزاری، مراکز فرهنگی، سینما، کتاب‌فروشی، لیتوگرافی، چاپخانه، صحافی، مؤسسه‌ی نشر، تعداد دفتر مطبوعات، نشریه، کتاب موجود، کتاب امانت داده شده می‌باشد

که در ارتباط با جمعیت باسواد، تعداد عضو مرکز فرهنگی، تعداد دانشجو (به تفکیک دانشگاه آزاد اسلامی و دولتی)، تعداد تماشای سینما و کل جمعیت هر استان مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

۲-۳. معرفی و تبیین روش

روش تحقیق در این مقاله با استفاده از اسناد و مدارک و داده‌های آماری از روش مؤلفه‌های اصلی در الگوی تحلیل عاملی^۱ و با بهره‌گیری از سالنامه‌های آماری استان‌ها، سال ۱۳۸۳ و آخرین آمار منتشر شده از فضاها و فرهنگی استان‌های کشور سال ۱۳۸۲، استفاده شده است. داده‌های گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزارهای آمار SPSS و Excel مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

تحلیل عاملی نام عمومی است برای برخی از روش‌های آماری چند متغیره که هدف اصلی آن خلاصه کردن اطلاعات زیاد است. به هر حال خلاصه کردن اطلاعات باید به ترتیبی صورت گیرد که نتیجه‌ی خلاصه شده از نظر مفهوم معنادار باشد. ویژگی عمده تکنیک تحلیل عاملی، کاهش شاخص‌ها و متغیرهای زیاد به چند عامل با استفاده از روش‌های ریاضی پنهان و پیچیده است (طالبی و زنگی آبادی، ۱۳۸۰: ۱۲۸). اگر در تحلیل عاملی، هدف خلاصه کردن تعداد شاخص‌ها به عوامل معنادار باشد، باید از تحلیل عامل نوع R استفاده شود. در صورتی که هدف ترکیب و تلخیص تعدادی از مکان‌ها یا نواحی جغرافیایی در گروه‌های همگن در درون یک سرزمین باشد، از تحلیل نوع Q باید استفاده شود.

۱-۲-۳. مراحل انجام تحلیل عاملی

۱-۱-۲-۳. تشکیل ماتریس داده‌ها

ماتریس داده‌ها عبارتست از جدولی که ستون‌های آن شامل شاخص‌ها، (دوازده شاخص) و سطرهای آن شامل استان‌ها خواهد بود.

۳-۲-۱. محاسبه‌ی ماتریس همبستگی

برای داشتن ارتباط درونی بین شاخص‌ها از ماتریس همبستگی استفاده می‌شود. با داشتن دوازده شاخص ماتریس 12×12 خواهد بود، که مقادیر قطر آن همگی ۱ و اعداد زیر قطر آن تکرار اعداد بالای قطر است.

۳-۲-۳. استخراج عامل‌ها

استخراج عامل‌ها با استفاده از ماتریس همبستگی بین شاخص‌ها به دست می‌آید. با استفاده از ماتریس عاملی، عوامل مشترک^۱ و اهمیت نسبی هر یک از شاخص‌ها معلوم می‌شود. سپس بردارهای ویژه برای تمامی مقادیر ویژه غیر صفر محاسبه می‌شود (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۳۲). بردارهای ویژه در حقیقت مقدار بارگذاری متناظر با هر شاخص برای عامل مربوط است که بار عاملی^۲ نامیده می‌شود.

۳-۲-۴. دوران عامل‌ها^۳

اگر هر شاخص روی یک عامل حمل شود و یا مقادیر بارگذاری شده هر شاخص در عامل، بزرگ و مثبت و یا نزدیک به صفر باشد، در آن صورت کار تفسیر عوامل ساده خواهد بود. در صورتی که مقادیر بارگذاری شده هر شاخص شامل مقادیر متوسط روی چند عامل باشد، کار تفسیر عامل سخت خواهد بود. برای رسیدن به حالت مطلوب، عوامل چنان دوران داده می‌شود تا ساختار ساده‌ای به دست آید (موسوی و حکمت نیا، ۱۳۸۴: ۶۱). برای دوران عامل‌ها از روش واریماکس^۴ استفاده شده است.

۳-۲-۵. نام گذاری عامل‌ها

با توجه به میزان همبستگی هر یک از شاخص‌ها، می‌توان اسامی یا عناوین مناسبی را برای هر یک از آنها انتخاب نمود.

-
1. Common Factor
 2. Factor Loading
 3. Factor Rotation
 4. Varimax

۳-۲-۱. رتبه‌بندی استان‌ها

پس از انجام کلیه‌ی موارد بالا، می‌توان با استفاده از امتیاز عاملی هر استان، به رتبه‌بندی آنها مبادرت ورزید.

۳-۳. مقایسه‌ی استان‌ها بر اساس الگوی تحلیل عاملی

نتایج آماری حاصل از اجرای الگوی تحلیل عاملی بر اساس متغیرهای فرهنگی در جداول ۲ تا ۵ نشان داده شده است. جدول شماره ۲، معیار kmo و نتایج آزمون بارتلت^۱ را نشان می‌دهد. معیار kmo برابر با ۰/۷۷۹ می‌باشد که تأیید کننده الگوی تحلیل عاملی و بیانگر مناسب بودن آن است.

در روش تحلیل عاملی، عامل‌هایی برای تحلیل از اهمیت بالایی برخوردار بوده و دارای نقش مهم تری هستند که مقادیر ویژه^۲ بزرگتر از یک داشته باشند. بدین منظور از میان عامل‌های به‌دست آمده آنهایی که دارای مقادیر ویژه بزرگتر از یک بوده به عنوان عامل‌های اصلی انتخاب شده است و عامل‌های استخراج شده مجموعاً ۹۲/۰۵ درصد واریانس کل متغیرها را تبیین می‌کنند (جدول ۳).

از آن‌جا که عامل اول با مقدار ویژه ۹,۱۶۶ به تنهایی ۷۶,۳۸ درصد واریانس را توضیح می‌دهد، بنابراین به عنوان بهترین عامل معرفی می‌شود. با توجه به این ویژگی‌ها، این عامل را می‌توان به عنوان شاخص کلی توسعه معرفی نمود و عامل دوم ۱۵,۶۷ درصد روی تغییرات توسعه‌ی فرهنگی استان‌های کشور تأثیرگذار بوده است.

جدول ۲. درجه اعتبار و سطح معنا داری

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	.779
Bartlett's Test of Approx. Chi-Square	795.450
Sphericity	df 66
	Sig. .000

1. Bartlett's Test
2. Figure Values

جدول ۳. میزان واریانس توضیح داده شده Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	9.166	76.384	76.384	9.166	76.384	76.384	7.411	61.761	61.761
2	1.881	15.674	92.059	1.881	15.674	92.059	3.636	30.297	92.059
3	.484	4.030	96.088						
4	.252	2.102	98.190						
5	.103	.862	99.052						
6	.056	.470	99.522						
7	.025	.211	99.733						
8	.017	.139	99.873						
9	.008	.068	99.941						
10	.004	.033	99.974						
11	.002	.021	99.995						
12	.001	.005	100.000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

جدول ۴. بارهای عاملی اصلی و مقدار واریانس توضیح داده شده.

مجموع مجذورات بارهای عاملی بعد از دوران			مجموع مجذورات بارهای عاملی قبل از دوران			مؤلفه
درصد	درصد از کل	کل	درصد	درصد از کل	کل	
۶۱,۷۶۱	۶۱,۷۶۱	۷,۴۱۱	۷۶,۳۸۴	۷۶,۳۸۴	۹,۱۶۶	۱
۹۲,۰۵۹	۳۰,۲۹۷	۳,۶۳۶	۹۲,۰۵۹	۱۵,۶۷۴	۱,۸۸۱	۲

منبع: محاسبات نگارندگان.

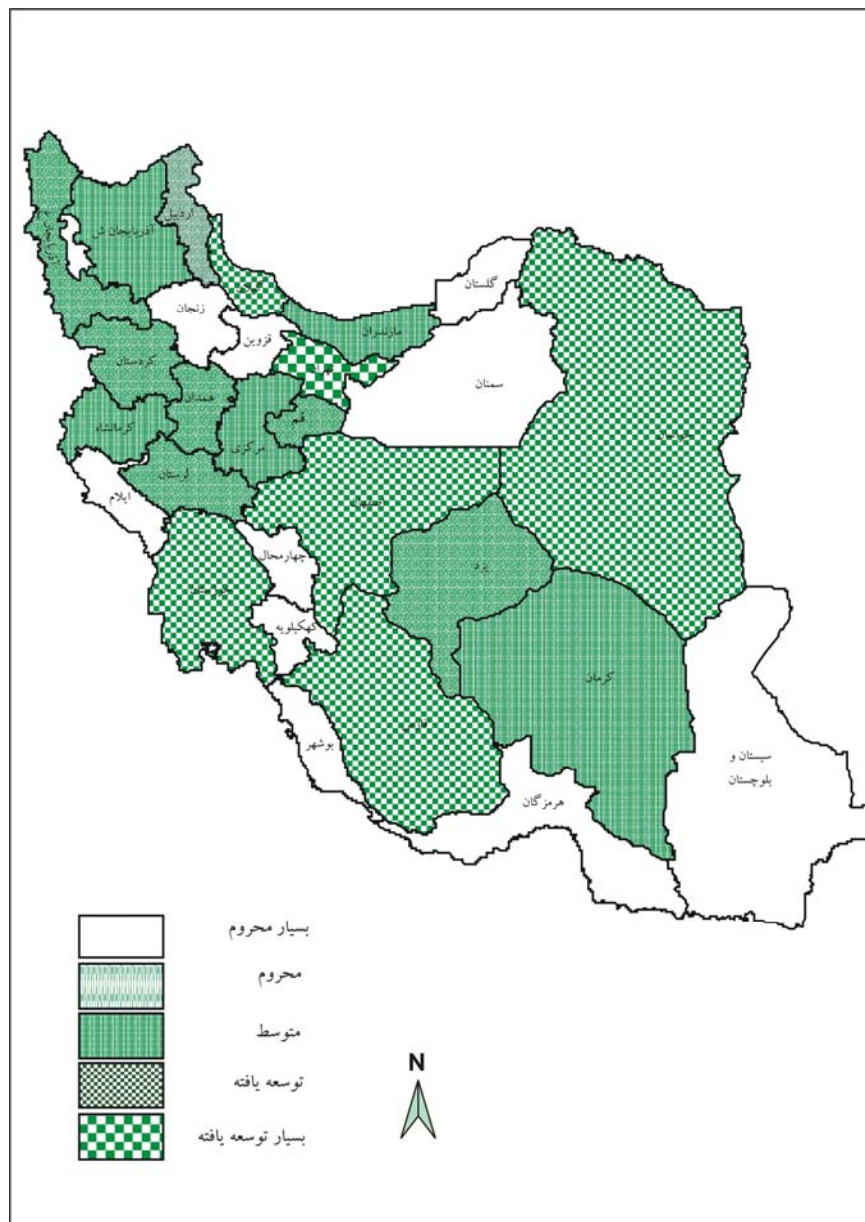
جدول ۵. وضعیت استان‌ها در گروه‌های مختلف از نظر برخورداری از فضاها و امکانات فرهنگی.

گروه	وضعیت	استان	تعداد	درصد
۱	بسیار محروم	ایلام، بوشهر، چهار محال و بختیاری، زنجان، سمنان، سیستان و بلوچستان، قزوین، کهگیلویه و بویراحمد، گلستان، هرمزگان.	۱۰	۳۵٫۸
۲	محروم	آذربایجان غربی، اردبیل، قم، کردستان، لرستان، همدان، یزد.	۷	۲۵
۳	متوسط	آذربایجان شرقی، کرمان، کرمانشاه، مازندران، مرکزی.	۵	۱۷٫۸
۴	توسعه یافته	اصفهان، خراسان، خوزستان، فارس، گیلان.	۵	۱۷٫۸
۵	بسیار توسعه یافته	تهران.	۱	۳٫۶

منبع: محاسبات نگارندگان.

۴. پیامدهای نابرابری فضایی توزیع امکانات و خدمات فرهنگی

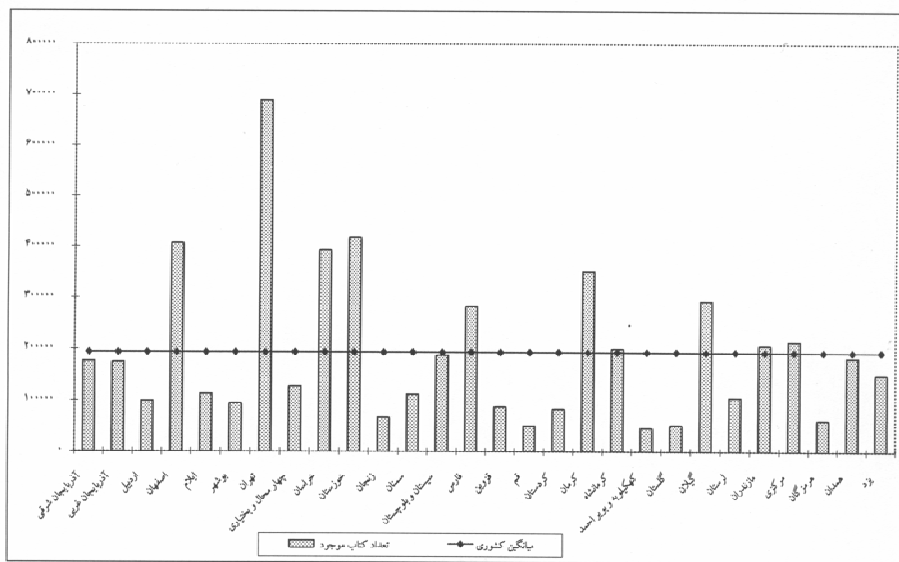
تمایل دولت‌ها و مقامات محلی در نیل به نرخ‌های رشد اقتصادی بالا، معمولاً باعث می‌شود بخش‌ها و مناطقی که از توان بیشتری برای این منظور برخوردار باشند و به دلایل برخورداری‌های طبیعی و یا نفوذ بیشتری که در مراکز برنامه ریزی و سیاستگذاری داشته‌اند، به عنوان مناطق برگزیده مورد توجه قرار گیرند. در بیشتر کشورهای در حال توسعه، علاوه بر نابرابری‌های ناحیه‌ای، نوعی ناهماهنگی اجتماعی نیز مشاهده می‌شود. این نابرابری‌ها با شدت و ضعف در نواحی مختلف این کشورها وجود دارد. به هر صورت، نابرابری‌های درون ناحیه‌ای و بین ناحیه‌ای یکی از مظاهر بارز جهان سومی‌هاست که ناشی از شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی آنان است (حسین زاده دلیر، ۱۳۸۰). نابرابری اقتصادی، نابرابری فرهنگی را نیز به دنبال دارد، بدین جهت نابرابری‌های فرهنگی پیامدهای بس ناگوارتر از نابرابری‌های اقتصادی دارد.

نقشه‌ی ۱. وضعیت استان‌های کشور از نظر شاخص‌های توسعه‌ی فرهنگی.

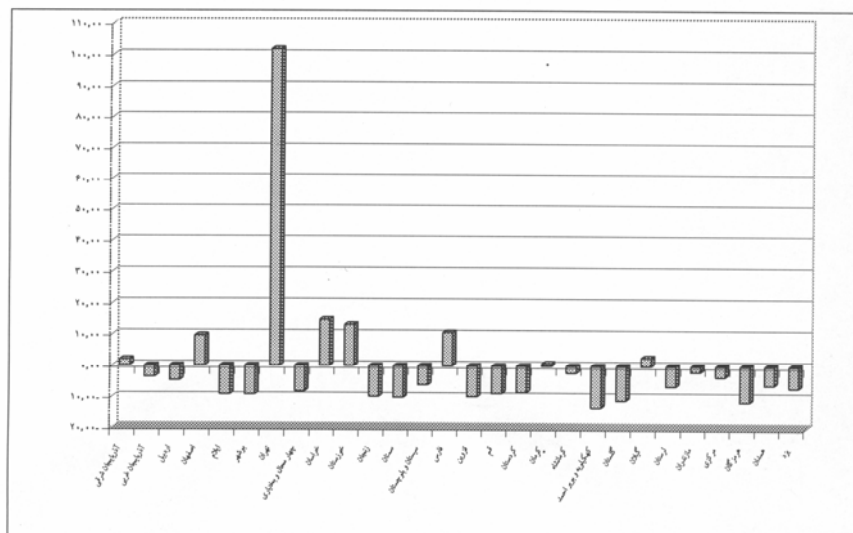
تهیه و ترسیم: نگارندگان.

- با توضیحاتی که در قسمت‌های گذشته داده شد، مبنی بر این که فرهنگ بنیان و پایه‌ی توسعه‌ی هر کشوری است، مهم‌ترین پیامدهای منفی نابرابری‌های فرهنگی را می‌توان به شرح زیر برشمرد:
- افزایش نابرابری‌های اقتصادی (افزایش شکاف‌ها و تفاوت‌ها)؛
 - افزایش نارضایتی مردمی (بی‌عدالتی در توزیع امکانات و فضاهای فرهنگی)؛
 - به وجود آمدن قطب‌های توسعه یافته در مقابل چاله‌های محرومیت؛
 - تحریک و تشدید مهاجرت‌های استانی و به تبع آن افزایش جمعیت حاشیه نشین کلانشهرها و مسائل و مشکلات خاص خودش؛
 - ایجاد دوگانگی و یا چندگانگی فرهنگی.

نمودار ۱. تعداد کتاب موجود در هر استان و فاصله آن با میانگین کشوری.

منبع: محاسبات نگارندگان.

نمودار ۲. شاخص Z فضاهای فرهنگی و امکانات فرهنگی استان‌های کشور.

منبع: محاسبات نگارندگان.

۵. نتیجه‌گیری و رهیافت‌ها

مطالعه و مقایسه‌ی مناطق، سیستم‌ها و زیرسیستم‌های مربوط، مانند بررسی‌های تطبیقی استان‌های یک کشور در ابعاد فرهنگی، می‌تواند برنامه‌ریزان و سیاستگذاران اقتصادی-اجتماعی را در اتخاذ تصمیمات و اجرای برنامه‌های مناسب در جهت کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای، یاری رساند. در این پژوهش، با بررسی استان‌ها از نظر شاخص‌های مورد مطالعه نتایج و یافته‌های زیر حاصل گردیده است:

- نتایج و یافته‌های حاصل از رتبه‌بندی استان‌های مختلف از نظر سطوح توسعه یافتگی فرهنگی، نشان دهنده‌ی آن است که رتبه‌ی اول تا ششم، به ترتیب به استانهای: تهران، اصفهان، خراسان، خوزستان، فارس، گیلان، با اختلاف نسبتاً زیاد با سایر استان‌ها، تعلق دارد.
- استان‌های ایلام، بوشهر، چهارمحال و بختیاری، زنجان، سمنان، سیستان و بلوچستان، قزوین، کهگیلویه و بویراحمد، گلستان، هرمزگان در سطوح آخر توسعه‌ی فرهنگی قرار گرفته‌اند.
- نابرابری‌های فرهنگی در سطح استان‌ها، پیامدهایی بس ناگوار به دنبال خود دارد.

• با توجه به پیامدها و آثار گسترده نامطلوب ناشی از عدم تعادل‌های منطقه‌ای، که در قسمت‌های قبل به آن اشاره شد، توجه به رهیافت تعادل و توازن منطقه‌ای برای برنامه ریزان و سیاست‌گذاران فرهنگی، بسیار ضروری است.

منابع و مآخذ:

۱. ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا، (۱۳۸۳). توسعه‌ی روستایی با تأکید بر جامعه‌ی روستایی ایران، نشر نی.
۲. اکبری، نعمت‌الله، مباحثی از توسعه در ایران، انتشارات هشت بهشت.
۳. تودارو، مایکل، (۱۳۶۸). توسعه‌ی اقتصادی در جهان سوم، ترجمه‌ی فوجادی، غلامعلی، ج ۱، تهران سازمان برنامه و بودجه.
۴. پاپلی یزدی، محمد حسین، ابراهیمی، محمد امیر، (۱۳۸۱). نظریه‌های توسعه‌ی روستایی، انتشارات سمت.
۵. پاپلی یزدی، محمد حسین و رجیبی، سناجردی، (۱۳۸۲). نظریه‌های شهر و پیرامون، انتشارات سمت.
۶. حسین زاده دلیر، کریم، (۱۳۸۰). اصول و مبانی برنامه ریزی منطقه‌ای، چاپ اول، انتشارات سمت.
۷. حکمت‌نیا، حسن، موسوی، میر نجف، (۱۳۸۵). کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه ریزی شهری و ناحیه‌ای، چاپ اول، انتشارات علم نوین.
۸. خطیب، محمد علی، (۱۳۷۳). اقتصاد توسعه، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران، چاپ دوم.
۹. روزبهان، محمود، (۱۳۷۸). مبانی توسعه اقتصادی، انتشارات تابان.
۱۰. زنجانی، حبیب‌الله، (۱۳۷۱). جمعیت و توسعه، مجموعه مقالات، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، وزارت مسکن و شهرسازی.
۱۱. سن، آمارتیا، (۱۹۹۸). توسعه به مثابه آزادی، ترجمه‌ی وحید محمودی، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۲. شوماخر، ای. اف، (۱۳۶۵). کوچک زیباست، (اقتصاد با ابعاد انسانی)، ترجمه‌ی علی رامین، انتشارات سروش.
۱۳. طالبی، هوشنگ و زنگی آبادی، علی، (۱۳۸۰). «تحلیل شاخص‌ها و تعیین عوامل مؤثر در توسعه‌ی انسانی شهرهای بزرگ کشور»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۰، مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
۱۴. عظیمی (آرانی)، حسین، (۱۳۸۳). مدارهای توسعه نیافتگی در اقتصاد ایران، چاپ پنجم، نشر نی.
۱۵. عظیمی، ناصر، (۱۳۸۱). پویای شهرنشینی و مبانی نظام شهری، نشر نیکا.
۱۶. کلاتری، خلیل، (۱۳۸۲). پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی، تهران، نشر شریف.
۱۷. مرکز آمار ایران، آمارنامه‌ی سال ۱۳۸۲ ایران.

۱۳۲	مجله‌ی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای	شماره‌ی هفتم
۱۸. موسوی، میرنجف و حکمت‌نیا، حسن، (۱۳۸۴). «*تحلیل عاملی و تلفیق شاخص‌ها در تعیین عوامل مؤثر بر توسعه انسانی نواحی ایران*»، مجله‌ی جغرافیا و توسعه، انتشارات دانشگاه سیستان و بلوچستان.
 ۱۹. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، (۱۳۸۲). *یافته‌های طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور، فضاهای فرهنگی ایران، فهرستگان مؤسسات نشر*.
 ۲۰. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، (۱۳۸۲). *یافته‌های طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور، فضاهای فرهنگی ایران، فهرستگان تالارهای اجتماعات و کانون‌های تبلیغاتی*.
 ۲۱. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، (۱۳۸۲). *یافته‌های طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور، فضاهای فرهنگی ایران، آمارنامه‌ی چاپ و نشر*.
 ۲۲. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، (۱۳۸۲). *یافته‌های طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور، فضاهای فرهنگی ایران، آمارنامه‌ی مطبوعات و خبرگزاری‌ها*.
 ۲۳. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، (۱۳۸۲). *یافته‌های طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور، فضاهای فرهنگی ایران، آمارنامه‌ی اماکن مذهبی*.
 ۲۴. وزارت مسکن و شهرسازی، (۱۳۷۱). *شاخص‌های توسعه شهری (۶) مراکز فرهنگی، معاونت امور مسکن، دفتر اقتصاد مسکن*.
 25. Faisal, Abdul Makuod, (2003). “*Future Trend of Urban System in Developing Countries in View of a more Globalized World*” 39th ISOCarp
 26. Yousef, Mohsen (2000); *evolutionary trends of city planning in the 21 st*; AL-Azhar engineering sixth international conference, cairo,(sep).
 27. Pual P.streeten, Boston University, *Economic Development in the third world*, Boston nUniversity
 28. M.Junussova, *The Cm of Urban Networks IN the Caspian Sea region*, 41 st ISoCaRP Congress 2005
 29. Toepfer ,Klaus, (2002). ‘*megacities-local ,Regional<and Global Environment Challenges*’ executive director united nations environment program,Shanghai.